

BROSSAT, Alain.

Los siervos están cansados (los señores también)

Traducció de Josep Carles Laínez

València, Institució Alfons el Magnànim, 2017, 72 p.

Pedro García Pilán

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

pedro.garcia@uv.es

El filòsof francès Alain Brossat, antic militant de la *Ligue Communiste Révolutionnaire*, de qui Siglo XXI ja va traduir fa més de tres dècades un llibre sobre Trotski (*En los orígenes de la revolución permanente*, 1976), s'ha constituït a poc a poc com una figura rellevant en el panorama intel·lectual de l'esquerra europea. L'arrel heterodoxa del seu marxisme, present ja en debats anyencs amb estalinistes i maoistes, s'ha vist enriquida progressivament amb l'influx d'autors com Arendt, Benjamin o Foucault, el qual és especialment evident en la breu, però densa obra que ací es comenta.

Per a començar, es dirà que la tesi central del llibre és audaç, més encara tenint en compte la ja al·ludida arrel marxista de l'autor: per a Brossat, la divisió principal de la història, la veritablement immemorial i gairebé, diríem que, eterna, és la que enfronta amos i servents: es tracta ni més ni menys que d'una «relació estructurant, més profundament oculta en la base de les relacions humanes que aquella que Foucault denominaria relació de poder» (p. 40). I aquesta és una divisió que el marxisme, centrat en l'oposició fonamental entre capital i força de treball, no ha sabut

entendre. Per això és més útil enfocar-la basant-se en altres referències teòriques, com el mateix Foucault, els desafiaments del reconeixement de Honneth o els entramats d'interdependències sobre els quals es basa el model civilitzatori d'Elias.

Per a desenvolupar aquesta tesi, l'assaig comença amb un recordatori succint de la teoria marxista sobre la lluita de classes i el paper redemptor del proletariat, i ens recorda, a continuació, el menyspreu de Marx i d'una classe obrera moralitzada vers tots els grups plebeus de la societat que no hi encaixaven, considerats no sols residus marginals, sinó mercenaris de la contrarevolució al servei de la burgesia. I és precisament a aquestes categories subalternes o plebees caracteritzades per treballar al servei dels seus amos vers on convé dirigir la mirada, considerant que el vocabulari esclerotitzat de la *lluita de classes* no serveix per a comprendre aquesta relació primordial.

Un cop esbossada la idea principal, l'autor s'hi planteja on està aquesta relació, aparentment superada amb el triomf del capitalisme, en l'època actual. Per a respondre a aquesta qüestió, es remunta

* Text traduït per Verònica Zaragoza.

a fonts literàries de les darreries de l'Antic Règim, com *Jacques el Fatalista*, de Diderot o *Les noces de Fígaro*, de Beaumarchais, al costat d'altres del segle XIX i, encara, del XX. L'anàlisi d'aquest tipus d'obres li serveix per a trobar aquest *altre poble*, compost per subalterns, que es caracteritzava, en primer lloc, per compartir la proximitat topològica amb els senyors: a diferència de la classe obrera capitalista, concentrada i segregada espacialment, els servents de períodes anteriors vivien al costat dels seus amos. La màxima diferència social (que assolía uns nivells més alts en el cas de les serventes, objecte freqüent de depredació sexual), es veu així reproduïda mitjançant la proximitat física, atés que els senyors necessiten els seus serfs per a tot: des de per a desplaçar-se o vestir-se fins a per a menjar i defecar. Però és precisament aquesta proximitat la que proporciona al serf una capacitat evident per a posar constantment en qüestió la jerarquia mitjançant l'ús continuat del llenguatge; Fígaro és, en aquest aspecte, una figura paradigmàtica, però la literatura està farcida de personatges similars. Hi hauria així una espècie de *tradició oculta* de resistències subalternes que es reflecteix en la literatura i que arriba fins a escriptors contemporanis com Genet o Weiss. I no es diu *oculta* perquè el valor literari d'aquestes obres no siga conegut, sinó perquè el que Brossat postula és precisament el caràcter polític d'aquestes creacions. Per bé que el serf, malgrat no ser ja un esclau, encara no es pertany a si mateix (o siga que no ha adquirit la majoria d'edat), sí que practica una constant dialèctica de l'emancipació, ja que està constantment implicat en «jocs, conflictes i intercanvis de poder» amb el seu amo (p. 44). Així doncs, encara que en les societats tradicionals tenir estatus equivalia a ser servit, més que no d'un poder unidireccional, hauríem de parlar d'unes relacions desiguals de poder que circulen sense fi. Dit d'una altra manera: la relació senyor/serf és irreductible a l'anàlisi marxista del capitalisme.

Però —i aquest és un dels objectius de l'assaig— què passa amb aquesta relació en la fase actual del capitalisme? Doncs que es complica amb la «relació entre les dues relacions»; és a dir, la moderna entre

burgés i proletari, i la immemorial entre senyor i serf. Les desregulacions del neoliberalisme han fet perdre als obrers en gran mesura la seua condició anterior, tant a nivell econòmic com en l'àmbit de les subjectivitats, de manera que, en perdre el reconeixement que van obtenir en el seu moment, ara se senten desclassats i menyspreats. Quant als empleats domèstics, aquests són ara assalariats, però tractats quasi com a esclaus. I és que la mundialització (seguint una tradició francesa, Brossat prefereix aquest terme al de *globalització*) ha creat una nova esclavitud, de la qual cal dir, a més, que està fortament racialitzada (els servidors domèstics asiàtics en són un exemple perfecte).

És ben cert que la relació inextricable entre servits i servents es trenca, en certa manera, amb l'adveniment de la modernitat: en la literatura del segle XIX ja es nota un cert cansament per part dels serfs, que passen freqüentment de tenir-hi papers principals (com succeeix per exemple amb Jacques) a aparèixer-hi com a mers rerefons, indispensables, però quasi muts. Amb tot, en la fase actual del capitalisme es produeix un nou pas de rosca: hi assistim, doncs, a una espècie de regeneració de l'Antic Règim, que constitueix un autèntic «quist en el cor de la hipermodernitat del capitalisme fluid i del sistema ultraliberal» (p. 67). Triomfen, per tant, de nou, els senyors, però no es tracta d'una mera tornada al passat: la gran diferència és que la vella dialèctica de l'emancipació ja ha desaparegut.

Una de les raons d'aquesta desaparició és que els actuals senyors han aconseguit elaborar «nous dispositius destinats a lliurar-se de la influència que el serf exerceix sobre el senyor» (p. 51). Sobre aquest aspecte, Brossat no desconeix que la tecnologia, des dels temps de l'espasa, ha sigut sempre un element clau de dominació, però en la modernitat ha permès reduir la dependència dels senyors respecte als serfs. És cert que els nous patricis passen ara a dependre de tals dispositius, però aquests són sempre dòcils. La innovació tecnològica permanent actua, així, com un continu procés de *reasserviment*, i la *tecnològització* creixent de la vida quotidiana dels serfs suposa una contínua escalada en la seua heteronomia.

En estreta relació amb el fenomen es troba el fet que els nous amos se separen físicament de la plebs, la qual cosa es fa patent en fenòmens de segregació especial com les *gated communities*. El paper dels exèrcits de serveis (la «plebs dels nous serfs»), que abasta des de les netejadores fins a la seguretat privada, ja no viu compartint sostre amb els amos, sinó que ha de fer freqüentment llargs desplaçaments per a acudir al seu lloc de treball. Amb la distància han perdut la vella capacitat de rèplica de figures com Jacques, amb la qual cosa el diàleg (inexistent ara) deixa de ser el mitjà d'expressió del conflicte, de manera que el disturbi substitueix la disputa com a única forma efectiva de confrontació política. El segrest de la comunicació és, doncs, «el camí ideal en la producció del consens anòmic» que predomina en les nostres democràcies, basat en una colonització del pensament dels de baix per part dels de dalt, per mitjà d'un «formatat de les ments» sustentat en una forta «policia d'enunciats». Cal apuntar-hi que la destrucció del vincle humà per part del capitalisme neoliberal aconsegueix la màxima expressió precisament mitjançant la figura *immemorial* de la serventa; referent a això, el tristament cèlebre *affaire* Strauss-Kahn dista de ser-ne una mera anècdota, atés que il·lustra a la perfecció les noves desigualtats de l'actual fase del capitalisme.

En definitiva, el serf representa l'*immemorial* de les relacions de dominació, cosa que va escapar per complet a Marx, engegat per les circumstàncies d'un segle marcat per revolucions i contrarevolucions. Ara bé, per una altra part, a favor de Marx es troba la introducció d'«un tall memorable en la història de la servitud» (p. 71). I és que la conversió del serf en obrer suposa no sols un canvi en l'estructura econòmica, sinó l'aparició d'una nova subjectivitat, una nova dignitat, una nova solidaritat: d'una majoria d'edat, en definitiva. Precisament per això és tan perillosa la fase actual del capitalisme que patim, que tendeix de nou a fer indistingibles el món del treballador i el del serf, els dos universos vitals que Marx havia escindit amb nitidesa. Així, noves formes d'esclavitud deriven de les noves lleis del benefici capitalista. No és d'estranyar, per tant, que una de

les conclusions de l'assaig siga que la normativitat política actual elimina qualsevol concepte d'unitat del gènere humà. Sols la capacitat de resistència dels serfs pot intentar restablir-la.

Resulta evident que el plantejament de Brossat resulta suggeridor. En primer lloc, perquè suposa un indubtable —i saludable— desplaçament teòric respecte al marxisme clàssic, amb vista a entendre la nova dialèctica de les desigualtats, lligada a l'espectacular regressió democràtica afavorida pel capitalisme neoliberal. Ara bé, la lectura del llibre no deixa de suscitar dubtes, ja que podem trobar en els raonaments alguns punts febles.

En primer lloc, l'assaig redueix el concepte de servitud al servei domèstic, la qual cosa resulta massa restringida. Si això fos així, podríem plantejar-nos, per exemple, si realment la contradicció fonamental en les societats de l'Antic Règim era la relació entre amos i servents. Afirmar que l'entramat d'interdependències entre servidors domèstics i amos és fonamental per a la reproducció d'aquests últims com a grup social dominant és d'una gran importància (encara que es podria recordar, de passada, que altres autors ja ho van posar en relleu molt abans i per a èpoques anteriors: vegeu, per exemple, l'anàlisi que de la *Celestina*, en féu Maravall), però no se'n pot deduir que siga l'oposició fonamental d'aquest llarg període històric: sobre això, cal apuntar-hi que la pagesia (és a dir, la immensa majoria de la població de les societats preindustrials) queda, senzillament, fora de la mirada de l'autor. I aquesta pagesia no qüestionava sempre l'ordre mitjançant astúcies verbals, sinó que, en ocasions, des de l'Edat Mitjana fins a la Revolució Francesa, es rebel·lava i posava contra les cordes el feudalisme (bastarà recordar referent a això estudis clàssics com els de Hilton, Hill o Porshnev, entre molts altres). Davant de casos com els aixecaments camperols anglesos de 1381, les Germanies valencianes o les revoltes camperoles que van somoure Europa durant els segles xvii i xviii, podem afirmar amb propietat que el conflicte principal era entre el senyor i els seus criats? Vist així, la focalització que realitza Brossat sobre la servitud domèstica ens pot recordar al polèmic

«món que hem perdut» de Laslett (si bé és cert que en el cas de l'historiador anglès aquest món és presentat de manera molt més idíl·lica).

Podria apuntar-se, d'altra banda, que malgrat inspirar-se en Elias, l'autor no sembla haver entès que, segons aquest, el procés *civilitzatori* és cec, i que els resultats, més enllà dels objectius conscientment planificats pels diversos grups socials, variaran considerablement en funció de les diverses relacions de forces. Això es fa especialment evident quan es refereix a les tecnologies de manera exclusivament unidireccional, com si sols poguessen ser un instrument al servei dels nous senyors (encara més, com si fossen invents

convenientment planificats per ells mateixos). Les conseqüències no volgudes de l'acció social semblen ser un concepte alié a Brossat, lector en ocasions massa literal de Foucault (termes com el de *formatat de les ments* o *policia d'enunciats* en donen bona mostra).

Malgrat aquestes objeccions, estem davant d'un llibre suggestiu, una mica envitricollat en ocasions (aquí s'agraeix al traductor el seu bon fer) i pulcrament editat. Però, sobretot, un llibre que ens pot ajudar a entendre el nostre present difícil. Un present de nous senyors i nous serfs que amenaça, cada vegada més, de convertir la democràcia en un record d'èpoques passades.